

Nedostatečné filologické porozumění jako zdroj chyb v překladech studentů

DAGMAR KOLÁŘÍKOVÁ

Západočeská univerzita v Plzni

<https://doi.org/10.24132/ZCU.PROFILINGUA.2021.42-51>

Úvod

Z povahy překladatelského procesu vyplývá, že v jeho průběhu musí překládající, ať už profesionální překladatel nebo student cizího jazyka, uplatnit základní složky jazykové kompetence, tedy porozumění psanému textu i vlastní psaný projev. Jak uvádí Vanessa Leonardi (2010: 23–24), při překladu textu je tedy nezbytné, aby si překládající nejprve text pečlivě přečetl a analyzoval. Aplikace kontrastivní analýzy mu pomůže lépe pochopit funkci jednotlivých slov i celého textu, což přispěje ke kvalitnímu překladu, jehož základem je správné pochopení překládaného textu a následné převedení konkrétními prostředky do cílového jazyka (Vysloužilová *et al.* 1993: 7).

Pojetí překladatelské práce, respektive jednotlivých fází překladu, se s vývojem překladatelské teorie různě měnilo. V našem příspěvku budeme vycházet z pojetí nejvýznamnějšího českého teoretika překladu Jiřího Levého, který vydal v roce 1963 dílo *Umění překladu*. I když od prvního vydání této základní práce české translologie uplynulo již více než 50 let, jeho myšlenky mohou najít i po více než půlstoletí uplatnění nejen v přípravě budoucích překladatelů, ale i ve výuce překladu v rámci dalších

oborů zaměřených na studium cizích jazyků, konkrétně v našem případě v rámci oboru *Cizí jazyky pro komerční praxi*, vyučovaném na jazykových katedrách *Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni*.

Jiří Levý uvádí ve svém díle tři fáze překladu. První fází překladatelovy práce je pochopení textu, což zahrnuje pečlivé přečtení výchozího textu a porozumění tomuto textu. Druhou fází je interpretace předlohy. Text je nutné interpretovat, protože při překladu z jednoho cizího jazyka do druhého většinou nedochází k prolínání jazykových systémů obou jazyků a není tedy možná úplná významová shoda mezi texty výchozího a cílového jazyka. Poslední fází překladatelovy práce je přestylování předlohy. Jen dobrou znalostí jazykových systémů obou jazyků může překladatel předejít stopám jazyka originálu ve stylizaci překladu (Levý 2012: 51–67).

V našem příspěvku se zaměříme na první z uvedených fází, tj. na pochopení předlohy, a na několika příkladech budeme ilustrovat nedostatečné filologické porozumění, na jehož základě studenti dospěli k jinému významu než autor předlohy. Předlohou se zde rozumí neliterární texty, většinou novinové články, které jsou v hojné míře využívány jako výukový materiál pro základní kurzy překladu (*Překlad v komerční praxi 1* a *Překlad v komerční praxi 2*), nabízené v rámci výše uvedeného bakalářského studijního programu.

Porozumění textu jako předpoklad kvalitního překladu

Jedním z prvních teoretiků, který zasáhl do debat o pojetí překladatelské práce, byl Francouz Étienne Dolet. V roce 1540 stanovil pět zásad, jež vedou ke správnému překladu, a sepsal je v ne příliš rozsáhlém spisu *La manière de bien traduire d'une langue en autre*¹ (Jak správně překládat z jednoho jazyka do druhého).

¹ Můžeme se setkat i s názvem v původní podobě *La manière de bien traduire d'une langue en aultre*. Například Nida považuje tento traktát za „první teorii překladu“ (1964: 15–16).

Jako první z pěti principů jak správně překládat uvádí pravidlo, že překladatel musí dokonale pochopit význam zdrojového textu a záměr autora, kterého překládá. Také další čtyři principy jsou stále plně platné: překladatel by měl dokonale znát jazyk, z něhož překládá, a stejně výborně znát i jazyk, do něhož překládá; překladatel by se měl vyhýbat tendenci překládat slovo za slovem, poněvadž takto ničí smysl originálu a kazí krásu jeho výrazu; dále by měl používat tvarů obecně běžných v mluveném jazyce a výběrem slov a slovosledem by měl vytvořit úplný celkový dojem s příslušným „tónem“ (Krijtová/Ter Harmsel Havlíková 2013: 60).

Jak už bylo řečeno, v našem příspěvku vycházíme z teorie Levého, jenž za první fázi překladatelovy práce považuje pochopení předlohy. Dobrý překladatel musí být tedy zároveň i dobrý čtenář. Do významu zdrojového textu proniká ve třech rovinách. První z nich představuje porozumění filologické, při němž se musí překladatel vyvarovat omylů způsobených například mnohovýznamovostí slov, záměnou slov se stejnou nebo obdobnou grafickou či zvukovou podobou a v neposlední řadě i nesprávnými asociacemi vyvolanými jazykovým materiálem. Další rovinou je zprostředkování ideově estetické hodnoty (např. náladové ladění, ironické či tragické podbarvení apod.) a určení, jakými prostředky je jich dosaženo. Tím se liší překladatel od běžného čtenáře, na nějž sice mohou tyto hodnoty také působit, ale nemusí si jich být rozumově vědom. I zdánlivě náhodné vyjadřovací zvláštnosti mohou zastávat určitou úlohu a v případě jejich neuvědomění může dojít k porušení vyššího celku. Jako třetí základní rovinu uvádí Levý pochopení uměleckých celků, jakými jsou například postavy díla, jejich vztahy, prostředí nebo autorův záměr. Překladatel tak musí využít nejen značnou představivost, neboť, jak uvádí Levý, „bez ní se těžko dopracuje k celostnímu pochopení díla“, ale musí se rovněž seznámit s reáliemi prostředí, ze kterého překládá (Levý 2012: 50–55).

Podle způsobu překládání rozděluje Levý překladatele na překladatele tvůrčí a překladatele mechanické. Hlavní rozdíl mezi nimi tkví v tom, že „překladatel tvůrčí si na cestě mezi originálem

a překladem představí skutečnosti, o nichž píše, tj. proniká za text k postavám, situacím a ideám, kdežto překladatel netvůří mechanicky vnímá jen text a překládá jen slova“ (Levý 2012: 53). Pro výchovu budoucích překladatelů doporučuje změnu přístupu, a to od zkratkového psychologického procesu „text originálu – text překladu“ v proces obtížnější, ale jediné umělecky hodnotný: „text originálu – představovaná skutečnost – text překladu“ (Levý 2012: 53). Nejde tedy o to rozumět jednotlivým slovům a větám, ale tomu, co se skrývá za nimi.

Jak uvádí Dušan Žváček (1995: 8), při překladu se jedná o přenesení obsahu do jiného jazykového kódu. Mezi základní kompetence překladatele tedy patří jeho jazyková kompetence ve výchozím i cílovém jazyce, dále analyticko-interpretáční kompetence a textotvorná kompetence. Pod nimi si Zbyněk Fišer představuje, že „překladatel je schopen porozumět sémantickému sdělení výchozího textu tak, aby jej mohl bez sémantických chyb a nedostatků tlumočit jako funkčně adekvátní sdělení v textu cílovém“ (Fišer 2009: 30).

Příklady chyb v překladech studentů, vyplývající z neporozumění textu

Je zcela přirozené, že naši studenti tíhnou k prvnímu procesu, tj. „text originálu – text překladu“, který je pro ně pohodlnější. Zároveň tím ale dochází často k tomu, že mechanicky překládají jen slova a nevnímají skutečnosti, o nichž se píše. Jen tak si lze vysvětlit neobratné zacházení s cílovým jazykem, kterým je v níže uvedených příkladech pro ně jazykem mateřským. Nedostatečné filologické porozumění textu budeme totiž ilustrovat na příkladech překladu z francouzského do českého jazyka. Jedná o článek, který vyšel již před několika lety ve francouzském deníku *Le Figaro* (26. března 2013), ale protože je jeho téma, kterým je nezaměstnanost ve Francii, stále aktuální, můžeme ho pro překlady studentů využívat opakovaně.

Z článku jsme vybrali několik úryvků, jejichž překlad činil studentům problémy. Jednotlivé úryvky z textu určeného k překladu jsou uváděny v kurzívě, problematická místa jsou ve výchozím textu vyznačena tučně. Nezabývali jsme se ani tak nedostatky na morfologické rovině, i když například absence členů u českých substantiv může působit studentům určité potíže i při překladu do češtiny, soustředili jsme se především na prohřešky na rovině lexikální, které jsou nejčastěji způsobeny již zmiňovanou mnohovýznamovostí slov. Translatologové se sice shodují v tom, že výhodou překladu do mateřského jazyka je dostatečný jazykový cit a znalost kolokací, idiomů, ustálených rčení a příslušné slovní zásoby, přesto, jak bude patrné z následujících ukázek, některé překlady působí tak, jako by jejich autoři ani nebyli rodilými mluvčími.

1. Ukázka

*Le gouvernement désarmé **face au** chômage*

Jedná se o titulek článku, k němuž překládající na základě neporozumění předložkové vazbě *face à* navrhli následující chybné překlady: *Bezmocná vláda tváří k nezaměstnanosti*, *Bezmocná tvář vlády na nezaměstnanost* nebo *Tvář vlády je bezmocná k nezaměstnanosti*, zatímco se zde nabízela celá řada možných překladů, např. *Vláda je vůči nezaměstnanosti bezmocná*, *Vláda si s nezaměstnaností neví rady*, *Marný boj vlády s nezaměstnaností* apod. Právě nepřítomnost členu u výrazu *face* by měla studenty vést k tomu, že se nejedná o podstatné jméno *face* (*tvář*), ale o předložkové sousloví.

2. Ukázka

*« Cette progression **s'inscrit dans** une tendance **observée** en réalité depuis près de cinq ans », a précisé Michel Sapin dans un communiqué, **chiffres à l'appui**.*

V tomto úryvku, který navazuje na výpověď o nárůstu nezaměstnanosti, jsme zaznamenali několik problematických míst, jejichž chybné překlady svědčí rovněž o filologickém neporozumění. Nejzávažnějším prohřeškem bylo nepochopení příčestí minulého *observée*, zřejmě kvůli tomu, že slovníky jako první ekvivalent ke slovesu *observer* nabízejí obvykle slovesa *zachovat*, *dodržovat*, *udržovat*. Spolu s doslovným překladem slovesa *s'inscrire*, při němž nebyl brán ohled na to, že se nejedná o vazbu *s'inscrire à*, ale o vazbu *s'inscrire dans*, vznikly nesmyslné překlady a podivná spojení, např. „*Tento vývoj se zapisuje v udržení záměru na téměř pět let*“,... nebo „*Toto zvýšení je zapsáno v tendenci reálně dodržované skoro pět let*“,... Jako jednu z možností jak přeložit daný úsek můžeme uvést např. „*Tento nárůst potvrzuje trend, který je ve skutečnosti patrný již téměř pět let*“.

Také ve druhé části úryvku došlo v některých případech k pochybení u překladu výrazu *chiffres à l'appui*, jenž byl často do češtiny převáděn jako *údaje/číselné údaje o podpoře*, čímž vznikaly překlady typu *...upřesnil Michel Sapin v tiskové zprávě údaje/číselné údaje o podpoře*, nebo jako *podpůrné číselné údaje*, a překlad v podání studentů pak zněl takto: *...upřesnil v prohlášení podpůrné číselné údaje Michel Sapin*. Setkali jsme se ale i s překlady, v nichž nepochopení struktury věty vedlo k další dezinterpretaci výpovědi, jako tomu bylo v následujícím případě: *...upřesňuje Michel Sapin na podporu čísel v úřední zprávě*.²

3. Ukázka

Si on ajoute les demandeurs d'emploi exerçant une activité réduite (des jobs à temps partiel), « la hausse est ininterrompue depuis mai 2008, soit depuis 57 mois », contre-attaque le ministre du Travail...

² Autorka příspěvku navrhuje jako jeden z možných překladů: *...vedl v prohlášení Michel Sapin, opíraje se o čísla/statistiky, případně ...upřesnil ve zprávě Michel Sapin, a to na základě číselných údajů/statistik* apod.

Tento úryvek navazuje ve výchozím textu na předcházející ukázkou, což, jak bude ještě řečeno, hraje v překladu rovněž důležitou roli. Za všechna pochybení studentů vybíráme následující překlad, v němž se ukazují všechna problematická místa, která překládající nesprávně řešil doslovným překladem, nevhodně zvolenými termíny nebo výběrem významově nepřesných slov, a tím se dopustil řady prohřešků na rovině lexikální:

*Když k tomu připočteme **žadatele o zaměstnání** vykonávající **zkrácenou práci** (práce **na poloviční úvazek**), „zvýšení je **neměnné** od května 2008, tedy 57 měsíců“, **protiútokuje** ministr práce.*

Překládající se zde uchýlil k doslovnému překladu v případě výrazu *demandeur d'emploi* (žadatel o zaměstnání), zatímco v češtině se užívá spíše termín *uchazeč o zaměstnání*, případně *žadatel/zámecce o práci*, a především u převodu adjektiva *réduite*, které bylo přeloženo jako *zkrácená*, čímž vzniklo syntagma *zkrácená práce*, které mělo být v češtině nahrazeno ekvivalentem *práce na zkrácený úvazek*, případně *s kratší pracovní dobou*. Také slovesný tvar *protiútokuje* byl nepochybně vytvořen na základě doslovného překladu původního slova. Jeho výběr považujeme za nesprávný nejen z hlediska jeho expresivity, ale také především proto, že, vezmeme-li v úvahu, že tato věta byla uvedena hned za větou s Michele Sapinem, nezasevěný čtenář by si z uvedeného překladu mohl vydedukovat, že Michel Sapin a ministr práce jsou dvě odlišné osoby, jež jsou navíc ve sporu, zatímco Michel Sapin byl ministrem práce a sociálních věcí za vlády prezidenta Françoise Hollanda, jde tedy o jednu a tutéž osobu. Jako vhodný ekvivalent bychom zde doporučili například *reaguje/zareagoval ministr práce*. K dalšímu prohřešku došlo nevhodně zvoleným termínem *práce na poloviční úvazek*, neboť *jobs à temps partiel* jsou *práce na částečný/zkrácený úvazek* (*zkrácený úvazek* a *částečný úvazek* jsou v právní češtině považována za synonyma). Za největší prohřešek zde považujeme výběr významově nepřesného slova *neměnné* jako ekvivalent

k výrazu *ininterrompue* ve výchozím textu. Výpověď tím získala jiný význam, neboť nejde o to, že zvýšení nezaměstnanosti je po celou dobu stejné, ale o to, že *ke zvýšení dochází nepřetržitě od května 2008*.

Z uvedených ukázek vyplývá, že se studenti při překladu textu často uchýlovali k doslovnému překladu či vybírali nevhodné ekvivalenty, což mohlo být způsobeno jejich malou zkušeností s překlady, a v jejím důsledku i nedostatkem odvahy opřít se od výchozího textu a přiklonit se ke kreativnější formulaci v cílovém jazyce. Nicméně jsme přesvědčeni, že většina překladatelských prohřešků je způsobena především nepochopením daných úseků jako celku. Ačkoli je studentům vštěpováno, že je nezbytně nutné si text před zahájením překladu pozorně přečíst a porozumět mu, jakmile studenti dostanou text určený k překladu, většina z nich se pustí okamžitě do jeho realizace. Překládají jednotlivá slova, často za pomoci internetových slovníků. Potom se nemůžeme divit, že výsledkem je nepřirozený, těžkopádný překlad, v němž dochází k nežádoucím posunům a dezinformacím.

Závěr

Uvedené příklady překladatelských prohřešků nepředstavují úplný výčet chyb ve vybraném překladovém textu. Pokusili jsme se spíše naznačit, jak rozmanitá jsou úskalí, s nimiž se mohou setkat nejen studenti, ale i profesionální překladatelé.

Zajímavý výzkum totiž provedli pracovníci *Ústavu translatologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy* v letech 2016–2018. Výzkumu se zúčastnilo 40 osob, z nichž polovinu tvořili studenti oboru překladatelství krátce před ukončením studia a druhou polovinu profesionální překladatelé, kteří stejný studijní program absolvovali před cca 8–12 lety. Každý účastník měl přeložit během dvou tříhodinových sezení celkem čtyři texty v rozsahu jedné normostrany. Při prvním sezení se jednalo o propagační text v cizím jazyce (angličtině nebo francouzštině), jenž účastníci

výzkumu překládali do českého jazyka, a poté srovnatelný český text do příslušného cizího jazyka. Při druhém sezení se pak jednalo o právní text v anglickém nebo francouzském jazyce a jeho překlad do češtiny a následně byl obdobný text překládán z češtiny do anglického nebo francouzského jazyka. Výzkum prokázal, že překlady studentů vykazovaly méně prohrěšků vůči gramatické normě než překlady profesionálů, kteří se naopak dopouštěli menšího počtu stylistických chyb. Autor článku David Mraček (2018) uvádí, že „důvodem může být obecně lepší kompetence dnešních studentů v jazyce anglickém, která se nejhmatatelněji projevuje poměrně dobrým zvládnutím gramatického systému. Naopak schopnost uvážlivě užívat stylové prostředky s ohledem na žánr a odborné zaměření textu se podle všeho utváří pomaleji a roste spolu s přibývajícimi praktickými zkušenostmi.“

V samotném závěru je také třeba připomenout, že kvalita překladu je relativní pojem. Proto i jeho hodnocení může být problematické, jak připomíná Ivona Mišterová (2016: 74). Poukazuje na to, že je spojeno s různými texty vytvářenými za různých podmínek v různých historických obdobích. Vyslovuje se sice k překladu literárních textů, ale tvrzení, že hodnocení překladu je problematické, má bezpochyby obecnou platnost.

Literatura

Fišer, Zbyněk (2009): *Překlad jako kreativní proces. Teorie a praxe funkcionalistického překládání*. Brno: Host.

Krijtová, Olga/Ter Harmsel Havlíková, Veronika (2013): *Pozvání k překladatelské praxi. Kapitoly o překládání beletrie*. 2. aktualizované a rozšířené vydání. Praha: Apostrof.

Leonardi, Vanessa (2010): *The role of pedagogical translation in second language acquisition: From theory to practice*. Bern, New York: Peter Lang.

Levý, Jiří (2012): *Umění překladu*. 4. upravené vydání. Praha: Apostrof.

- Mišterová, Ivona (2016): *Between Scylla and Charybdis: A Quest for Quality Assessment Criteria of Theatre Translation*. – In: Zehnalová, Jitka/Molnár, Ondřej/Kubánek, Michal (eds.): *Interchange between Languages and Culture: The Quest for Quality*. Olomouc: Palacký University, 73–88.
- Mraček, David (2017): *Gramatické a stylistické chyby v překladu do angličtiny jako nemateřského jazyka*. – In: Poullová, Petra (ed.): *Sborník příspěvků z konference a soutěže eLearning 2017*. Hradec Králové: Gaudeamus, UHK, 116–126.
- Nida, Eugene Albert (1964): *Towards a Science of Translating: With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*. Leiden: Brill.
- Vysloužilová, Eva/Flídrová, Helena/Honová, Jaroslava/Machalová, Milena/Žváček, Dušan (1993): *Cvičebnice překladatelství a tlumočnictví pro ruštináře*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Žváček, Dušan (1995): *Kapitoly z teorie překladu I, Odborný překlad*. Olomouc: UP v Olomouci.